

Sammanfattning

Denna rapport har utförligt berört narkotikautvecklingen i ett separat kapitel medan de följande sammanfattningarna för alkohol, tobak, sniffning och dopning endast bygger på uppdateringar av tabellbilagan och källor som använts i tidigare fullversioner av Drogutvecklingen i Sverige.

Kortfattat kan nämnas att alkoholkonsumtionen i befolkningen i Sverige har minskat sedan mitten av 00-talet. Bland tonåringar är dagens konsumtionsnivåer historiskt låga medan personer 65 år och äldre dricker mer än tidigare. Män dricker mer alkohol än kvinnor men över tid har könsskillnaderna minskat. Jämfört med 1990-talet är användningen av narkotika högre under 2000-talet och av tillgänglig information att döma har narkotikaanvändningen ökat ytterligare, inte minst under den senaste femårsperioden. I synnerhet rör ökningarna användning av cannabis och narkotikaklassade läkemedel. Användning av sniffnings- och dopningsmedel är relativt sällsynta fenomen i Sverige och inga större förändringar har iakttagits under 00-talet även om trenderna bland skolungdomar varit svagt nedåtgående. Tobakskonsumtionen har minskat i Sverige under 2000-talet, främst vad gäller för rökning men i viss mån även för snusning.

Narkotikautvecklingen

Användningen av narkotika i Sverige under 2000-talet har varit mera omfattande jämfört med tidigare. Detta pekar såväl frågeundersökningar som olika statistiska indikatorer på. Narkotikaanvändningen tycks dessutom ha fortsatt att öka under senaste femårsperioden.

Tillgången till narkotika har ökat under 2000-talet. Tull och polis har tagit allt större mängder i beslag utan att detta påverkat prisbilden, annat än för cannabis. Att gatupriserna på hasch och marijuana har stigit något beror dock främst på att styrkan (THC-halten) på dessa produkter har ökat. Tillgängliga data pekar också på att narkotikatillgången ökat regionalt. Till skillnad från läget för 20 år sedan finns numera exempelvis kokain och marijuana att tillgå i de flesta svenska län. Vidare har utbudet av olika sorters narkotika ökat, inte minst pga. att nya psykoaktiva substanser (NPS:er) introducerats bl.a. via internethandel, tillsammans med mera traditionella narkotikaklassade läkemedel.

Enligt frågeundersökningar bland skolungdomar har en viss ökning av användning av narkotika skett bland gymnasieeleverna under 2000-talet medan andelen som rapporterat användning av narkotika i nian varit mera oförändrad. Bland elever som använt narkotika finns dock en ökningstendens vad gäller mera frekvent användning. I befolkningen 16–84 år har en ökning av användning av cannabis skett under 2000-talet. Årsaktuell cannabiskonsumtion är vanligast i åldersgruppen 16–29 år men den största ökningen har samtidigt skett bland 30–44-åringar. Totalt har ca 3 % i befolkningen (motsvarande 240 000 personer) använt cannabis senaste året. Användning av cannabis är vanligare bland män än bland kvinnor och könsskillnaderna uppstår i gymnasieåldern men syns inte lika tydligt bland eleverna i årskurs 9.

Undersökningen Vanor och konsekvenser följer erfarenhet bland 17–84-åringar för flera narkotikasorter än cannabis. Mellan 2013 och 2017 ökade förutom cannabisanvändning under senaste 12-månadersperioden även konsumtionen av kokain och ecstasy. År 2017 hade totalt 9 % (eller 675 000 personer) använt narkotika senaste året, inklusive icke-föreskriven användning av narkotikaklassade läkemedel. Enligt samma studie hade 1,8 % av den vuxna befolkningen någon form av substansbrukssyndrom (enligt kriterierna i DSM-5) till följd av konsumtion av narkotiska preparat, inklusive narkotikaklassade läkemedel, varav 0,4 % hade ett svårt substansbruk. För substansbrukssyndrom var könsskillnaderna relativt små.

I brist på direkta mått över utvecklingen av den mera problematiska narkotikaanvändningen under 2000-talet är man hänvisad till indikativa källor, dvs. uppgifter som indirekt kan tänkas spegla omfattning och effekter av missbruk, exempelvis sjuk- eller dödlighetsstatistik. Denna typ av källor indikerar en ökning av problematisk narkotikaanvändning under 2000-talet och pekar på historiskt höga nivåer för den senaste femårsperioden. I än högre grad gäller detta kriminalstatistiska uppgifter. Samtidigt måste denna typ av uppgifter tolkas med viss försiktighet eftersom denna typ av statistik också kan påverkas av andra faktorer än narkotikaanvändningens omfattning.

Ovan nämnda källor indikerar att nyrekryteringen till mera problematisk narkotikaanvändningen inte avtagit under 2000-talet utan snarast ökat. Vidare pekar indikatorerna på att narkotikaanvändningen blivit mer jämnt spridd i landet. Före millennieskiftet var användning av narkotika vanligare i storstadsregioner, i synnerhet Stockholms län, men successivt har en utjämning skett och narkotikaproblemen är idag förhållandevis väl spridda mellan storstads- och icke storstadsregioner. Vidare visar denna typ av källor att män är i majoritet vad gäller mera problematisk narkotikaanvändning och att könsskillnaderna ökat ytterligare under 2000-talet vad gäller statistik relaterad till sjuklighet och dödlighet.

Ett positivt tecken är att injektionsmissbruket tycks ha blivit mindre vanligt enligt inrapporteringen av nya fall gällande hiv respektive hepatit-C, åtminstone har denna typ av skador från injektionsanvändning minskat.

Avslutningsvis kan fastställas att även om narkotikaanvändning har ökat i Sverige under 2000-talet ligger konsumtionen i befolkningen på betydligt lägre nivåer jämfört med exempelvis USA eller flertalet andra europeiska länder. Samtidigt kan det konstateras att tillgänglig statistik pekar på att Sverige ligger sämre till vad gäller narkotikarelaterad dödlighet än övriga Europa, även om det är förenat med svårigheter att göra internationella jämförelser med denna typ av statistik. Data som jämför omfattningen av mer problematisk narkotikaanvändning på internationell nivå saknas för Sveriges del.

Alkoholutvecklingen

Tillgängligheten till alkohol har ökat över tid avseende antal serveringstillstånd och Systembolagsbutiker. När det gäller priset på alkohol så har det dock varierat över tid i detaljhandeln men som exempel kan anges att senaste tillgängliga prisuppgifter gör gällande att sprit, vin och starköl är billigare 2017 än exempelvis år 2000. Folköl däremot är på ungefär samma prisnivå 2016/2017 som 2000. Tidsserien för alkoholens pris på servering är relativt kort (2007–2017) men under denna period har såväl sprit som vin och starköl blivit dyrare.

Mellan toppåret 2004 och 2018 har den totala alkoholkonsumtionen minskat med ungefär 17 %, räknat i liter ren alkohol per person femton år och äldre. Den totala konsumtionen 2018 (prel. 8,8 liter) är åter på ungefär samma nivå som den var 2001. Män dricker mer alkohol än kvinnor men över tid har skillnaden mellan mäns och kvinnors självrapporterade alkoholkonsumtion minskat. Sedan första hälften av 00-talet har skolungdomars alkoholkonsumtion sjunkit kraftigt. Detta gäller båda könen såväl i årskurs 9 som i gymnasiet år 2.

Antalet förlorade friska levnadsår (DALYs) till följd av alkohol har minskat i Sverige under de två senaste decennierna (eg. 1990–2013). För 2017 har cirka 4 % av den vuxna svenska befolkningen beräknats ha ett alkoholberoende och i absoluta tal motsvarar detta ungefär 310 000 personer. En likvärdig storleksordning uppmättes även några år tidigare (2013).

I genomsnitt har lite mer än 19 % av avlidna motorfordonsförare haft en otillåten alkoholhalt i blodet under de senaste tolv åren där data finns tillgängligt (2006–2017). Under 2017 (som enskilt år) var motsvarande andel 23 %. Alkoholrelaterat våld (antal anmälda misshandelsfall utomhus där gärningspersonen var okänd) ökade mellan 2000 och 2007 men därefter har antalet anmälningar minskat fram till och med 2017. Den alkoholrelaterade dödligheten

ökade generellt sett från början av 2000-talet fram 2007, därefter har den minskat och är betydligt lägre 2017 än tio år tidigare.

I jämförelse med andra europeiska länder ligger den totala alkoholkonsumtionen i befolkningen 15 år och äldre i Sverige under genomsnittet för Europa. Även bland skolungdomar (15–16 år) visar den senaste (2015) europeiska skolundersökningen ESPAD att Sverige ligger klart under snittet för Europa beträffande att ha druckit alkohol före 14 års ålder, druckit alkohol någon gång, druckit alkohol senaste 30 dagarna och att ha intensivkonsumerat alkohol senaste 30 dagarna.

Snifningsutvecklingen

Användning av snifningsmedel i Sverige förekommer främst hos yngre tonåringar. Andelen unga som någon gång provat sådana medel har minskat sedan millennieskiftet och uppgick 2018 till cirka 3 % bland svenska skolungdomar. Även i USA har det inträffat en mer eller mindre kontinuerlig minskning vad gäller snifning och denna påbörjades redan under 1990-talets mitt. Enligt ESPAD-undersökningen bland 16-åriga skolelever i Europa har läget varit relativt stabilt på europanivå och Sverige intar i denna undersökning ett mittenläge.

Dopningsutvecklingen

Relativt få svenskar har använt hormondopningsmedel som anabola androgena steroider (AAS) och tillväxthormon. Enligt den senaste befolkningsundersökningen bland 17–84-åringar är det 0,6 % som gjort detta någon gång och 0,1 % som gjort det under senaste 12 månaderna. Främst handlar det om yngre och medelålders män. Användning av hormondopningsmedel utanför elitidrotten blev vanligare under 1990-talet och därefter har det successivt byggts upp en grupp användare av sådana medel där det primära syftet inte är att vinna idrottsliga fördelar. Efter 2011 pekar kriminalstatistiken på en nedgång i dopningsbrott. Att andelen misstänkta för dopningsbrott under 30 år har minskat samtidigt som något färre skolelever uppger erfarenhet av AAS utgör en indikation på att nyrekryteringen av hormondopningsanvändare kan ha bromsats. Enligt ESPAD-undersökningen bland 16-åriga skolelever i Europa har AAS-läget varit stabilt lågt på europanivå och Sverige intar i denna undersökning ett mittenläge.

Tobaksutvecklingen

Till skillnad från många andra länder där tobakskonsumtionen i huvudsak omfattar cigarrettrökning utgörs tobaksanvändningen i Sverige i huvudsak av två

tobaksprodukter: cigaretter och snus. I den senaste Monitormätningen, som genomförs av CAN, uppgav omkring 7 % av såväl männen som kvinnorna att de rökte dagligen och 21 respektive 5 % att de var dagligsnusare.

Försäljningsstatistiken och konsumtionsvaneundersökningar visar att tobakskonsumtionen har minskat påtagligt under de senaste decennierna. Priset för tobak har stigit och därmed har den ekonomiska tillgängligheten sjunkit under 2000-talet och sedan 2006 också den fysiska tillgängligheten i form av ett minskande antal försäljningsställen.

Främst är det dagligrökning som minskat och nedgången har varit påtaglig bland såväl män som kvinnor men allra störst bland männen. Sedan 1990-talets mitt har dagligrökning varit något vanligare bland kvinnor än bland män i Sverige. De allra senaste åren har skillnaderna dock utjämnats och idag röker kvinnor och män i ungefär lika stor utsträckning. Nedgången bland kvinnor drivs främst av de yngre åldersgrupperna medan dagligrökning bland kvinnor 65–84 år varit förhållandevis oförändrad alltsedan 1980-talet. För männen är nedgången mera jämnt fördelad mellan åldersgrupperna.

Ur ett EU-perspektiv avviker Sverige, dels för att andelen rökare är lägre men dels också för att kvinnor röker minst lika mycket som män. Räknas även snusare in så är dock totala tobakskonsumtionen större bland män också i Sverige.

Snusningen har inte studerats lika kontinuerligt som rökningen i Sverige, men de uppgifter som finns visar att snusningen ökade under 1990-talet och fram till mitten på 2010-talet. Därefter har snusningens omfattning legat på en relativt stabil nivå, även om det har skett en viss ökning bland de förhållandevis få kvinnor som snusar.

Även bland skolelever i årskurs 9 har andelen tobakskonsumenter minskat under en lång tid och under 2000-talet har andelen niondeklassare som röker eller snusar halverats. Bland elever i gymnasiet år 2 har tobaksanvändningen inte minskat i lika stor utsträckning. Under 2010-talet har emellertid flickorna i gymnasiet minskat sin tobakskonsumtion och under de senaste fyra åren även pojkarna. Minskningen beror främst på nedgången av andelen som röker samtidigt som snusningen legat mer stabilt.

Avslutningsvis kan konstateras att tobakskonsumtionen fortfarande bidrar till en väsentlig del av sjukdomsördan i landet. Vid den senaste jämförelsen stod tobak för omkring 8 % av sjukdomsördan, vilket var mer än dubbelt så mycket som den sjukdomsörda som orsakades av alkohol och narkotika.